

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜNEL EYNULLA qızı QASIMOVA

TƏSİSAT ADLARININ TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ
(İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN MATERIALLARI
ƏSASINDA)

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2017

**Tədqiqat işi Azərbaycan Dillər Universitetinin
İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir**

Elmi rəhbər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Qılıncxan Həmzə oğlu Bayramov

Rəsmi opponetlər: *filologiya elmləri doktoru, professor*
Sevinc Abbasqulu qızı Məhərrəmov

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Kəmalə Havadar qızı Cəfərova

Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
Nəzəri dilçilik və Tətbiqi dilçilik şöbələri

Müdafiə «__» _____ 2017-ci il saat «__» da Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi, 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «__» _____ 2017-cii ildə göndərilmişdir.

D.02.071 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi

filologiya üzrə elmlər doktoru,
dosent **N.Ş.MƏMMƏDOV**

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dünya ölkələrinin, ayrı-ayrı insan cəmiyyətlərinin inkişaf etməsində, nailiyyətlər əldə etməsində mədəniyyətlərin mübadiləsinin mühüm rolu vardır. Bu mübadilə həyata keçirilməyə dünyaya inteqrasiya etmək, beynəlxalq arenada tanınmaq çətinləşər. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən və beynəlxalq aləmdə tanınmağa başladıqdan sonra dünya ölkələri ilə bir çox sahələrdə əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Bu da mədəniyyətin və dövlət dilinin mükəmməl şəkildə öyrənilərək hədəf dillərinə düzgün ötürülməsini şərtləndirir. Əsrlərdir ki, bu proses məhz tərcümə sayəsində reallaşır. Bu cür mühüm missiyanı üzərinə götürən bu sahənin bir sənət və elm kimi öyrənilməsinin tarixi çox qədim olmasa da, çoxlu tədqiqatlar, araşdırmalar aparılmış, bir çox qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilmişdir. Tərcümə sənətində dünya və yerli tədqiqatçıların araşdırma apardığı mübahisə doğuran bir çox məsələlər hələ də tədqiqat obyektləri kimi qalmaqda davam edir. Azərbaycanın tərcümə tarixində geniş şəkildə araşdırılmayan mövzulardan biri də təsisat adlarının tərcüməsidir. Dissertasiya işi məhz bu sahədə konkret ədəbiyyatlara əsaslanaraq institusional terminlərin tərcüməsindən bəhs edir. Mövzu bir çox cəhətdən aktual hesab edilir.

İstənilən millətin yaşamasını, var olmasını şərtləndirən mühüm amillərdən biri də, onun təsisatlarıdır. Milli xarakter daşıyan təsisatlar forma və məzmununa, yerinə yetirdiyi funksiyalarına görə ayrı-ayrı cəmiyyətlərdə müxtəlif cür təzahür edir. Bu müxtəliflikləri təhrif etmədən dünya dillərinə çevirmək, ayrı-ayrı xalqların mədəniyyətlərinə təqdim etmək tərcümə sənətində hər zaman öz aktuallığını qoruyub saxlayan mühüm məsələlərdən biridir.

Mövzunu aktual edən digər bir məsələ isə təsisat adlarının kultural terminlərdən fərqləndirilməsi və tərcümə prosesi zamanı transformasiya edilməsinin nə dərəcədə əhəmiyyətli olub olmamasının araşdırılmasıdır.

Dissertasiya işində tədqiq edilməsi üçün konkret bir dövr seçilmişdir və bu dövr ərzində yaradılan təsisat adları üzərində tədqiqat aparılmışdır. XIX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində mövcud olan təsisat adlarının ingilis dilinə tərcümə edilməsində ortaya çıxan problem və çətinliklərin araşdırılması, müəyyən edilməsi və həll yolunu tapması müasir inkişaf etməkdə olan Azərbaycan Respublikasının özünün indiki və yaxın keçmişdəki tarixinin, maddi və mənəvi irsinin, mədəniyyətinin dünya arenasına təqdim edilməsi baxımından da aktualdır. Bu zaman kəsiyinin

tədqiqat üçün seçilməsinin əsas məqsədi Azərbaycanın bu illər ərzində ayrı-ayrı dövrlərdən keçməsi, İranın, Rusiyanın təsiri altına düşməsi, müstəmləkəçilik həyatı yaşaması, eyni zamanda iki illik müstəqillik dövrü və nəhayət müstəqil Azərbaycan Respublikası kimi mövcud olmasıdır. Hər dövr yaranan və ya digər millətlər tərəfindən tətbiq edilən yeni təsisatlardan xəbər verir.

Tədqiqatın obyektini. Tədqiqatın obyektini Azərbaycan və ingilis dillərində dillərində yazılmış mətnlər təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti müəyyən edilmiş təsisat adlarının tərcüməsi zamanı yaranan problemlərin aşkar edilməsi və həll yollarının tapılması üçün müraciət edilən tərcümə nəzəriyyəsidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi milli və alınma təsisat adlarının tərcüməsi zamanı ortaya çıxan problemləri müəyyən edərək konkret nümunələr əsasında müqayisəli-tipoloji planda öyrənməkdir. Eyni zamanda üsul və metodları işləyib hazırlayaraq tərcüməçilərə əsas yaratmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Tərcüməyə aid nəzəri ədəbiyyatda məsələnin qoyuluşu ilə tanış olmaq və təsisat anlayışını tam şəkildə açaraq kultural terminlərdən fərqliliyini ortaya çıxartmaq;

- XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində mövcud olan təsisat adlarını müəyyənləşdirərək ingilis dilinə edilmiş tərcümələri ilə müqayisə etmək;

- 1918-1920-ci illərdə mövcud olan Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə yaranan yeni təsisatların adlarının ingilis dilinə edilmiş tərcümələri ilə tutuşdurmaq;

- Sovet dövründə Azərbaycan SSR-də və müstəqil Azərbaycan Respublikasının qurulduğu dövrdən indiyə qədərki dövr ərzində tətbiq edilən və yeni yaradılan alınma və yerli təsisatları müəyyən edərək adlarının ingilis dilinə edilmiş tərcümələri ilə qarşılaşdırmaq;

- Müəyyən edilmiş təsisatları dövrlər üzrə növlərinə görə qruplaşdırmaq və əldə edilmiş müqayisələrin nəticələrinə əsasən istifadə edilmiş tərcümə metod və üsullarını aydınlaşdırmaq;

- Tərcümə nəzəriyyəsində bu barədə olan mövcud fikirləri ümumiləşdirərək yaranan çətinlikləri müəyyən etmək və bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün həll yollarını müəyyən etmək

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İşin elmi yeniliyi XIX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində mövcud olan təsisatların kompleks

şəkildə araşdırılması, Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında müqayisənin aparılması və institusional terminlərin tərcüməsi üçün tətbiq edilən və tətbiq edilməsi mümkün olan metod və üsulları sistemli şəkildə ümumiləşdirərək tərcüməçilər üçün vəsait kimi təqdim etməkdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Aparılan araşdırmanın nəzəri əhəmiyyəti tərcümə nəzəriyyəsinə təsisat adlarının tərcüməsi ilə bağlı mövcud boşluqları dolduraraq töhvəsini verməsidir. Praktiki əhəmiyyəti isə dissertasiyanın tərcüməçiləri bu sahədə istiqamətləndirməsidir.

Tədqiqatın metodları. Hər bir elm sahəsinin özünəməxsus tədqiqat metodları var, tərcümə sahəsində istifadə edilən və dissertasiyamızda da tətbiq etdiyimiz metod müqayisəli tərcümə təhlili metodudur. Məxəz və əsas dill faktları tutuşdurulmuş, müqayisə edilmiş və müvafiq nəticə çıxarılmışdır. Dissertasiya işində araşdırma apardığımız dillərdə olan nəzəri biliklərə, tərcümə nəzəriyyəsinə müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın işçi fərziyyəsi. Dissertasiya işində nəzərdə tutulan əsas işçi fərziyyə qeyd olunmuş zaman kəsiyində mövcud olan təsisat adlarını müəyyənləşdirərək hədəf dilə edilmiş tərcümələri ilə müqayisə etmək, bu zaman istifadə edilmiş metodlara nəzər yetirmək və institusional terminlərin tərcümə edilməsi üçün tərcümə strategiyasını müəyyən etməkdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Araşdırmalar aşağıdakı müddəaları müdafiyyə təqdim edir:

1. Təsisat adlarını növlərinə görə qruplaşdırılması, hədəf dildə əks etdirilmiş qarşılıqlarını müəyyən edərək istifadə edilmiş metod və üsulların səmərəli olmasının araşdırılması;

2. Təsisat adlarının mənşəyinin müəyyən edilərək düzgün strategiyanın seçilməsi və alınma və yerli təsisat adları üçün tərcümə metodlarının müəyyənləşdirilməsi;

3. Vaxt və məkan anlayışlarının təsisat adlarının tərcüməsi zamanı tətbiq edilməsi və beynəlxalq təsisat adlarının əsas dildə əks etdirilmə yollarının analiz edilməsi;

4. Əsas və hədəf dildə qısaltmalar yəni abbreviaturalar şəkilində əks etdirilən təsisat adlarının tərcümə yollarının araşdırılması və mümkün transformasiya vasitələrinin irəli sürülməsi.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın

nəticələri Respublika və Beynəlxalq konfranslarda məruzə olunmuş və dissertantın çap olunmuş məqalələrində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyektı, məqsəd və vəzifələri, elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyəti, metodu, elmi yeniliyi və müdafiəyə çıxarılan müddəalar yarımbaşlıqlar adı altında tədqiqat işinin ümumi sxemi, yerinə yetirilmə ardıcılığı və qarşıya qoyulan əsas məqsədlər əks etdirilmişdir.

Dissertasiyanın “Təsisat adlarının nəzəri ədəbiyyatda tədqiqi” adı verilən **birinci fəsil** iki yarım fəsildən ibarətdir. “Təsisat anlayışının” izahı ilə başlanan **birinci yarım fəsildə** dünya xüsusi ilə də, qərb və yerli elmi ədəbiyyat və dərsliklərindən istifadə edilməklə bu mövzuya sosioloji baxımdan geniş şəkildə aydınlıq gətirilmişdir. Buna səbəb isə hələ də cəmiyyətdə bu anlayışın tam şəkildə başa düşülməməsi və məhdud şəkildə izah edilməsidir ki, bu da tərcümə sahəsinə təsirsiz ötürmüşdür. Bu cür adların düzgün başa düşülməməsi və transformasiya edilməməsi tərcümənin keyfiyyətinin aşağı salınması deməkdir. İnstitut termini ilə eyni mənanı kəsb edən təsisat anlayışı latınca *institutum* sözündən götürülüb təşkilat və bərqərar etmək mənasını verir. İngilis dilindəki *institution*¹ kəlməsinin *sosial xarakterli təşkilatlar, qayda və qanunlar toplusu, adət-ənənə* və s. mənalarına fikir versək görərik ki, kifayət qədər geniş mənalara malik olan təsisat termini maddi, mənəvi bir çox dəyərləri özündə əks etdirir. İstənilən dövr və quruluşda sosial təsisatların beş təməl növü var olmuş və olmaqda davam edir². Ailə, təhsil, din, siyasət və iqtisadiyyat adı verilən bu əsas sosial təsisatlar haqqında geniş məlumat da verilmişdir. Təbii ki, təsisatlar bunlarla məhdudlaşmır və zaman keçdikcə artan törəmə tibb, poçt, ordu və s. kimi təsisatlar cəmiyyətlərin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Təsisatların bu növlərini ayırı-ayrılıqda qeyd etməkdə məqsəd yenə də, tərcüməçiyə yardım etməyə xidmət edir. Təsisatların dəyişmə sürətləri bir-birləri ilə eyni deyildir. Hər hansı bir təsisat sürətlə dəyişdiyi halda digər bir institut

¹ Oxford Paperback Thesaurus. Oxford: Oxford University Press, 2013, p.729

² Vahidov Q., Ağayev B. Sosiologiya. Bakı: Təknur, 2008, s. 19

çox ləng dəyişə bilir. Təbii ki, bu dəyişiklik və inkişaf məkandan məkana da, fərqlənir. Məsələn: inkişaf etmiş ölkələrdə xüsusilə də, siyasi və iqtisadi təsisatları özlərinin pik nöqtəsində olmasına baxmayaraq bir sıra Afrika ölkələrində hələ də, tayfa, qəbilə rejimi hökmranlıq edir və burda təsisatların inkişafından söhbət belə gedə bilməz, və ya bu proses olduqca ləng gedir. Təsisatların ən mühüm özəlliyi məkan və zaman baxımından dəyişkən olmasıdır. Adını çəkdiyimiz beş və onlardan yaranan digər törəmə təsisatlar müasir dövrdə, demək olar ki, əksər insan cəmiyyətlərində mövcuddur və demək olar ki, eynidir. Lakin bu eynilik təsisatların adı baxımından və bəzən də onların yerinə yetirdiyi funksiya və norma baxımından keçərlidir, onların tərkibi, rolları, norma və dəyərləri, qurum və qrupları ayrı-ayrı insan cəmiyyətlərinə də müxtəlifdir. Bu da təbii ki, qeyd etdiyimiz kimi müəyyən bir cəmiyyətdə yaşayan insanların maddi və mənəvi dəyərlərindən, mədəniyyət və dünyagörüşlərindən, həyatda nəyi vacib hesab edib etməməsindən asılıdır. Zaman baxımından fərqlilik isə təsisatların tarixən keçdiyi yolları nəzərdə tutur. Təbii ki, insan cəmiyyəti yarandığı vaxt mövcud olan həyat tərzii ilə müasir dövrdəki yaşam tərzii arasında yerlə-göy qədər fərq var. Zaman keçdikcə onlarda təkamül edərək müəyyən inkişaf və dəyişikliyə uğrayırlar və bu proses davamlı hesab edilir. Bütün bunlar barədə dissertasiya işinin bu yarım-fəslində məlumat verilir.

Birinci fəslin **ikinci yarım-fəsl** “Kultural terminlərlə təsisat adlarının müqayisəsi” adlanır. Kultral terminlər sırf milli xarakterli, məişətlə bağlı əşyaların, mücərrəd varlıqların adını ümumiləşdirir³. *Samovar, kələğayı, xəzri küləkləri* və s. kultral termin hesab edildiyi halda *manat, arşın, qazi* və s. təsisat adlandırılır. Milli kolorotli vahidlər olan təsisat adlarının kultural terminlərlə oxşar və fərqli cəhətlərinə aydınlıq gətirilərək tərcümə zamanı hədəf dillərə ötürülməsi vacib hesab edilən bu anlayışların ayırd edilməsi aydınlaşdırılmışdır. Təsisat adlarının demək olar ki, hər birini kultural termin də hesab etmək olar, çünki, hər ikisi cəmiyyətin milli mənsubluğunu, kulturallığını bildirir. Hər ikisində də, zaman və məkan dəyişkənliyi mövcuddur. Kultural terminlərin təsisat adları kimi alınma və ya gəlmə kimi xarakterik xüsusiyyəti vardır. Müəyyən təsirlər vasitəsi ilə cəmiyyətin yaşam tərzinə daxil olur, müəyyən qədər yaşayır daha sonra ya fəaliyyətini dayandırır, mövcudluğunu sonlandırır, ya da, demək olar ki milliyi qəbul edir və həmin cəmiyyətə uyğunlaşır və insanlar tərəfindən

³ Aytəkin Quliyeva. İngilisizmlər və tərcümə. Bakı: Nurlan, 2008, s.21

mənimsənilir. Qeyd edilən eyniliklərdən əlavə təsisat adları ilə kultural terminlər arasında müxtəlifliklər də mövcuddur. Mədəniyyətdən danışarkən məqsəd və vəzifəsinə görə mədəniyyətin milli, regional, kənd və şəhər kimi, bölgüsünə də, rast gəldik⁴. Lakin təsisat anlayışına aydınlıq gətirərkən biz onların bu cür bölgülərə ayrılmadığını gördük. Burdan belə nəticəyə gələ bilərik ki, təsisatlar cəmiyyət daxilində lokallıqdan çox universallığa meyllidir, mədəniyyət isə cəmiyyət daxilində bir-birindən asılı olan və olmayan, məkanlar üzrə dəyişərək universalıqla yanaşı daha çox lokallığa meyllidir. Mühüm bir fərq hesab edilən bu bölgü sayəsində kultural və təsisat adlarını daha asanlıqla ayırmaq mümkündür. Yuxarıda qeyd etdik ki, hər bir təsisat adları kultural termin hesab edilir, bəs hər bir kultural termini təsisat hesab etmək mümkündürmü. Kultural terminlərə mədəniyyətin maddi və mənəvi tərəflərini ifadə edən milli mənsubiyyətlik bildirən hər bir anlayış aid edilir. Lakin təsisatlar isə zamanla sınılanmış insanların, cəmiyyətlərin yaşam tərzlərinə çevrilmiş və onlarsız mümkün olmayan adət-ənənələr, qayda-qanunlar, qurumlar toplusudur. Həm təsisat adlarını həm də, kultural adları araşdırarkən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, istənilən təsisat adları kultural termin hesab edildiyi halda istənilən kultural termin təsisat adı hesab edilə bilməz.

Dissertasiya işinin **ikinci fəsl** “Təsisat adlarının tərcüməsi zamanı yaranan problemlər” adlanır və üç yarım fəsildən ibarətdir. **Birinci yarım fəsildə** tərcümə və onun metod və üsulları haqqında məlumat verilir. Nəzəriyyəçilər tərəfindən əsas tutulan iki dilçi alimin tərcümənin effektivliyini artırmaq üçün tətbiq etməyi məsləhət gördükləri bölgüləri sistemli şəkildə bu yarım fəsildə qeyd edilmişdir. Larson tərcümə zamanı istifadə edilə biləcəyək yeddi tərcümə metodunu iki- hərfi və idiomatik tərcümə kateqoriyalarına bölmüşdür⁵. Tərcüməyə başlamamışdan qabaq müəyyən etməli olduğu qlobal və yerli tərcümə strategiyaları haqqında da məlumat verilmişdir. Newmarkın tərcümə nəzəriyyəsinə verdiyi tövhələr bugün də, tərcüməçilər üçün istinad mənbəyi hesab edilir. Onun müəyyən etdiyi tərcümə metodları da iki yerə bölünür: məxəz dilə yaxın olan tərcümə metodları - sözbəsöz, hərfi, sadıq və semantik tərcümə metodları

⁴ John Storey. Cultural Theory and Popular Culture. A Reader. The USA: The University of Georgia Press, 1998, p.55

⁵ Larson M. Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence. Lanham, New York & London: University Press of America, 1984, p.15

və hədəf dilə yaxın olan tərcümə metodları – sərbəst, adaptasiya, idiomatik və kommunikativ tərcümə metodlar. Nəzəriyyəçi eyni zamanda tərcümə üsullarını da, bir neçə qrupda cəmləşdirib: birbaşa, dolayı yolla və dəyişikliklər etməklə tətbiq olunan üsullar haqqında bu yarım-fəsildə ətraflı məlumat verilmişdir. Məlum məsələdir ki, üçüncü praktik fəsildə lazım olan araşdırmanı aparmaq üçün bütün bu məsələlərə qabaqcadan aydınlıq gətirilməsi və təsisat adları üçün qabaqcadan tətbiq edilməsi mümkün olan tərcümə metodlarının qruplaşdırılması vacibdir.

İkinci fəslin **ikinci yarım-fəsl** “Tərcüməyə əngəl törədən problemlər” adlanır. Tərcümə əsrlər boyudur ki, dillər və mədəniyyətlər arasında körpü rolun oynayır. Bu körpünün sarsılmamağı, cəmiyyətlər arasında yanlış anlaşılmalara olmaması və maddi-mənəvi dəyərlərin təhrif edilməməsi üçün tərcümə zamanı qarşıya qoyulan ilk tələb sadıqlıqdır. Sadıqlıq deyərkən ilk öncə orijinal mətnə olan bütün fikirləri təhrif etmədən olduğu kimi müxtəlif və münasib tərcümə metod və üsullardan istifadə edərək hədəf dilə çatdırmaq nəzərdə tutulur. Tərcümə edilən dillərdən asılı olaraq çox vaxt orijinala sadıq qalmağa maneə olan əngəllər yaranır. Əksər nəzəriyyəçilərin fikirlərini ümumiləşdirərək tərcümə zamanı yaranan dörd problemə nəzər yetirək. Bu problemlər xüsusi transformasiya strategiyaları tələb edir. Mətn analizi zamanı yaranan pragmatik, linqvistik, kultural və mətn mənşəli (text-specific) problemlər tərcümə prosesinə mane olur⁶. Pragmatik problemlər məxəz və hədəf dilin daşıyıcılarının mədəniyyətlərində olan fərqlərdən ortaya çıxır. Bu tip problemləri müəyyən etmək üçün mətn xarici faktlar analiz edilməlidir ki, burada mətn yazanın profili, məqsədi, hədəf dil oxuyucuları, yazılma yeri və tarixi kimi faktlar daxildir. Linqvistik problemlər məxəz və hədəf dilin lüğət və sintaksis quruluşundakı fərqlərdən yaranır. Bu problemlərdən bəziləri saxta dostlar və ya çoxlu sayda ekvivalentin olması və ya heç bir ekvivalentin olmaması hallarından ortaya çıxır. Kultural problemlər müxtəlif mədəniyyətlərdəki verbal və qeyri-verbal davranışlara bələdçilik edən norma və adət-ənənələrdəki fərqlərdən meydana çıxır. Mətn mənşəli problemlər digər üçündən fərqli olaraq xüsusi situasiyalara aid edilir və müəyyən kontekstdən asılıdır. Kulturalıq hansı mətnə varsa orda da mütləq tərcümə problemləri var, bu da kultural boşluqdan və məxəz və hədəf dil arasındakı məsafədən irəli gəlir. Bu problemlərə aydınlıq gətirilərək dissertasiya işinin məzmununa

⁶ С.Влахов и С.Флорин. Непереводимое в переводе. Реалии. Мастерство перевода. Москва, 1970, с.433

uyğun olaraq kultural problemlərin yaratdığı əngəllər barədə daha geniş məlumat verilib.

İkinci fəslin **üçüncü yarım fəsl** “Abbreviaturların tərcümə yolları” adlanır və təsisat abbreviaturları və onların tərcümə yollarından bəhs edir. Dildə qənaət məqsədi ilə istifadə edilən abbreviaturlar müəyyən sözlərin başlanğıc hissələrindən, yaxud həmin sözlərin ilk hərflərindən düzəldilir. Məsələn, *ATƏT (Avropada Təhlükəsizlik üzrə Əməkdaşlıq Təşkilatı)*, *BDU (Bakı Dövlət Universiteti)*. Təsisat abbreviaturları əsasən aşağıdakı iki yolla düzəlir: Sözlərin baş hərfləri ilə müxtəsər yazılışı; məsələn: *BDU – Bakı Dövlət Universiteti*, *RİK – rayon icraiyyə komitəsi*; İki və daha çox sözdən ixtisarla düzəldilmiş bir söz; məsələn: *kolxoz*, *sovxoz*, *komsomol*. İstər əsas, istərsə də hədəf dillərdə təsisat adlarının qısaltmalarına, yəni ixtisar edilmiş şəkildə işlədilməsinə tez-tez rast gəlinir və bunlarla qarşılaşan tərcüməçi tərcümə zamanı hansı mərhələlərdən keçməli olduğunu bilməsi üçün bu məsələ də geniş şəkildə izahını tapmışdır. Bu yarım fəsildə abbreviaturların yaradılma üsullarına aydınlıq gətirilmiş və onların digər dillərə transformasiya və tərcümə yollarına toxunulmuşdur. Bunun üçün bir neçə yol irəli sürülmüşdür. Alınma abbreviaturlar əsasən hər iki dildə eyni olan akronimlər hesab edilir və tərcümədə geniş istifadə edilən vasitələrindən biridir. Bu zaman transkripsiya və ya transliterasiya üsullarından istifadə edilir. Dillərin özünəməxsus yazı və tələffüz qaydaları olduğundan istənilən məxəz dildəki qısaltmaları olduğu kimi hədəf dilə köçürə bilmərik, onları mütləq şəkildə hədəf dillərin yazı və ya tələffüz qaydalarına uyğunlaşdırmalıyıq. Nümunə üçün *UNESCO* təsisat adını göstərə bilərik ki, bu beynəlxalq adın hədəf dildəki yazılarda iki cür əks etdirildiyinin şahidi oluruq; bəzi yazılarda olduğu kimi yəni transliterasiya edilərək əks etdirildiyi halda digər mənbələr də isə bu ad *YUNESKO* kimi transkripsiya edilərək verilir. Abbreviaturlarda mövcud hərflərin sırasının dəyişdirilməsi. Bu üsul qohum dillərə aid edilə bilinər və təbii ki, ingilis və Azərbaycan dillərini müqayisə ediriksə bu üsul keçərsiz hesab edilir. Abbreviaturların tərcüməsi. Bu üsuldən beynəlxalq dərəcədə qəbul edilmiş təşkilat adları istisna olmaqla əksər qısaltılmış təsisat adlarının tərcüməsində istifadə edilir. Məsələn: beynəlxalq təşkilat hesab edilən *OSCE (The Organization of Security and Cooperation in Europe)* Azərbaycan dilinə *ATƏT (Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı)* kimi tərcümə edilərək ixtisarlaşdırılır.

“Azərbaycan ərazisində mövcud olan təsisat adlarının ingilis dilinə tərcüməsi” adı verilən **üçüncü fəsil** öncəki fəsillərin davamı hesab edilir və

əvvəlki yarımfəsillərdə nəzəri cəhətdən geniş şəkildə araşdırılan məsələlərə praktik nümunələrlə aydınlıq gətirilməyə çalışılıb. Üçüncü fəslin **birinci yarımfəsli** “XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində yaranan təsisat adlarının tərcüməsi” adlanır. Bu dövrdə mövcud olan təsisatlar müxtəlif növlərdə qruplaşdırılaraq ayrı-ayrı yarımfəsillərdə geniş şəkildə araşdırılmışdır. Mətbu adların, dini təsisat adlarının, ölçü və çəki vahidlərinin, təhsil təsisat adlarının, iqtisadi təsisat adlarının, inzibati ərazi bölgü vahidlərinin və siyasi təsisat adları qruplaşdırılmış, bu növlərə daxil olan təsisat adları müəyyənləşdirilərək hədəf dilə edilmiş tərcümələri ilə qarşılaşdırılmış və istifadə edilmiş tərcümə və transformasiya edilmiş yolları aydınlaşdırılaraq effektivliyi və tərcüməyə sadıqlığı araşdırılmışdır. Bunlardan bəzilərinə nəzər yetirdikdə maraqlı faktlar diqqəti cəlb edir.

Kitabda adı çəkilən o dövr məktəblərdən biri olan *Bakı realnı məktəbi*⁷ adını mütərcim çox maraqlı üsulla tərcümə etmişdir. Bu adla adlandırılan məktəblərə nəzər salsaq humanitar, din və dildən uzaq əsasən dəqiq və texniki elmlərin tədris edildiyini görürük, tərcüməçi də, çox güman ki, bu cür yola çıxaraq bu adı hədəf dildə *Baku High Technical School*⁸ kimi, məktəbin adını kalka yolu ilə yox, məktəbin işini kifayət qədər anlaşıqlı şəkildə təsvirin verməklə hədəf dildə əks etdirmişdir. Tərcümə sahəsində professionalar tərəfindən müraciət edilən və ustalıqla tətbiq edilən əvəz etmə üsulunda məqsəd oxucuda çətinlik yaratmamaq, fikri və ya hər hansı bir sözü bir baş hədəf dildəki ekvivalenti ilə əvəz etməyin daha az effektiv olduğu hallarda istifadə edilir və çox uğurlu nəticədə vermiş olur.

Diqqət çəkən daha bir nümunə *Tərcüman – Terjuman (Dragoman)*⁹ qəzet adının tərcüməsidir. Niyə hamının bildiyi Translator və ya Interpreter kimi yox, məhz Dragoman kimi verilmişdir? Bu söz haqqında araşdırma apararkən tərcüməçinin niyə daha az bilinən sözü seçdiyi məlum olur; ilk dəfə XIII əsrdə Rum sultanlığında yaradılan bu vəzifə müasir dövr tərcüməçisi və ya dilmancından fərqli olaraq mühüm dövlət adamı hesab

⁷ Seyidzadə D. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: müstəqilliyə aparan yollar. Bakı, 2004, s.97

⁸ Dilara Seyid-zadə. Azerbaijan in the Beginning of XX, Century: Roads Leading to Independence. Bakı: OKA offset, 2010, p.98

⁹ Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. Merriam-Webster, Inc.; 11th edition, 2003, 1664 p.

edilir və dövlətlər arasında elçi kimi mühüm vəzifəni yerinə yetirirdi. Əsasən Yaxın və Orta Şərq mədəniyyətinə aid edilir. Bu halda, əgər söhbət XIX əsrin XX əsrin əvvəllərində bir Şərq ölkəsində yaradılan qəzetdən gedirsə, tərcümənin də məhz bu cür olması daha münasib hesab edilir, çünki adın tərcüməsi Translator və ya İnterpreter kimi verilmiş olsaydı bu sənət sahiblərinin gördükləri işlə o dövriki, tərcümanların yerinə yetirdikləri vəzifə və ya iş üst-üstə düşmədiyindən təhrifə yol verilərdi. O dövriki, təsisat adının verildiyi qəzet adını tərcüməsində tərcüməçi mükəmməl seçim edərək məhz ekvivalenti olan düzgün sözü seçmişdir.

“Azərbaycanın Sovet dövründəki təsisat adlarının tərcüməsi” adlı **ikinci yarımfəsildə** Sovet dövründə mövcud və ya yaradılmış təsisat adlarına və onların tərcümə yollarına aydınlıq gətirmək üçün digər bir kitaba müraciət edilib. “Azərbaycanın Təhlükəsizlik Orqanlarının Qısa Tarixi” adlanan bu kitab əsasən cumhuriyyət dövründən müasir dövrə qədər zaman kəsiyində fəaliyyət göstərən və ya yeni yaradılan təhlükəsizlik və hərbi təsisat növlərinə aid edilən adlarla zəngindir. Seçdiyimiz bu kitab eyni zamanda təsisat abbreviaturaları ilə də, zəngin olduğundan növbəti yarımfəsildə onlar da seçilərək hədəf dilə edilmiş transformasiyalarına aydınlıq gətirilmişdir. Belə bir nümunəyə nəzər yetirək. *Hərbi nazir*¹⁰ təsisatına nəzər yetirsək görərik ki, müasir dövr ekvivalenti Müdafiə naziri olan bu ad hədəf dilə *Minister of War*¹¹ kimi verilmişdir. Hazır ki dövrdə demək olar bütün dünya ölkələrində Müdafiə nazirliyi kimi tanınan bu təsisat adı hədəf dildəki ekvivalenti ilə yəni Ministry of Defence kimi çevrilir. Əsasən o dövr ki, rus cəmiyyətinin təsiri ilə bu cür adlandırılan bu təsisat tərcümədə bilinən adı ilə yox məhz yuxarıda qeyd edilən kimi tərcüməsi maraqlıdır. XX əsrin əvvəllərində bu cür adlandırılan bu təsisat adının tarixiliyini qorumaq üçün tərcüməçi doğru yanaşma seçərək təxminən o dövrlərdə Avropada, XX əsrin ortalarında isə Sovet ölkələrində tətbiq edilən təsisat adına ekvivalent olan Ministry of War adını seçmişdir. Bununla da istər hədəf istərsə də, məxəz dil oxucusu kitabı oxuyarkən bu təsisatın keçdiyi təkamülü onun adında da görmüş olacaqlar; bu da tərcüməçinin düzgün strategiya seçdiyini nümayiş etdirir.

¹⁰ Qasimov C., Bağirov X. Azərbaycanın təhlükəsizlik orqanlarının qısa tarixi. Bakı, 2008, s.28

¹¹ Gasimov J., Bagirov K. History of Institutions of National Security of Azerbaijan. Bakı: MNS, 2009, p. 29

Üçüncü yarım fəsil “Müstəqillik dövründə mövcud olan təsisatların tərcüməsi” adlanır və bu yarım fəsildə müstəqillik əldə ediləndən sonra Azərbaycan asılılıqdan qismən azadlığa doğru addımlamağa başladı tədricən illər keçdikcə rus cəmiyyətindən miras qalan təsisatlardan ya tamam qurtulmağa ya da adını dəyişdirməyə nail oldu. Məsələn iqtisadi təsisatlar sahəsində Sovet dövründə tətbiq edilən kolxoz, sovxoz, briqadir, kolxoz deputatları, kolxoz sədri və s. təhsil sahəsində pionerlər, komsomol katibi, komsomol komitəsi və s. bu kimi təsisatlar müstəqillik əldə edilən kimi güncəlliyini itirdi və artıq milli cəmiyyətimiz özünəxas heç bir dövlətdən asılı olmadan təsisatlarını yaradaraq tətbiq etməyə başladı.

Müasir dövr milli təsisatlara və dünya təsisatlarına nəzər salsaq əslində indi də tam milli cəmiyyətin özünün təsis və tətbiq etdiyi təsisatlara az hallarda rast gəlinir. Ötən illərdə əsasən asılı olduğu qonşu ölkələrin təsirinə məruz qaldığımız halda hazırki dövrdə məcburi olmadan müstəqil və azad şəkildə heç bir cəmiyyətin təsirinə məruz qalmadan dünya təcrübəsindən cəmiyyətə münasib təsisatlar seçilir milliləşdirilməyə çalışılır. Əsasən qərb – Avropa və Amerika yönümlü təsisatlara rast gəldiyimiz cəmiyyətimiz universal cəmiyyətə çevrilməyə meyillidir. Bu yarım fəsildə eyni zamanda Azərbaycanda müstəqillik illərində mövcud alınma təsisatların tərcüməsindən də bəhs edilir. XX əsrin sonlarında müstəqil dövlətçilik yoluna qədəm qoymuş Azərbaycan xalqı azad, demokratik, hüquqi cəmiyyət quruculuğu yolu ilə irəliləyərək bütün dövlətlər və xalqlar ilə sülh, dostluq və əməkdaşlıq şəraitində yaşamaq, dünya birliyi ilə sıx inteqrasiya xətti tutduğunu bəyan etmişdir və bu yola sadıqdır. Bu mənada Azərbaycan Respublikası dünyanın ən mötəbər və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarına üzv olmuş və sıx əməkdaşlıq etməkdədir. Bu təşkilatlar siyahısında *Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT)*, *Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT)*, *Avropa İttifaqı (Aİ)*, *Avropa Şurası (AŞ)*, *Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova (GUAM)*, *Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (NATO)* kimi dünya səhnəsində sözün deyən təşkilat və qurumlar daxildir¹². Bütün bunları nəzərə alaraq xüsusilə Azərbaycan öz müqəddəratını özü həll etməyə başladığı dövrdən keçmiş tarixi həqiqətlərini, mədəni irsini, yaşam tərzini və əldə etdiyi

¹² Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin prezident kitabxanası, Azərbaycan beynəlxalq arenada // <http://files.preslib.az/projects/republic/az/az>

bütün uğurları müxtəlif yollarla dünya xalqlarına çatdıraraq özünü kökü, keçmişi və gələcəyi də olan bir dövlət kimi tanıtmğa çalışır.

Ümumilikdə dissertasiya işində seçdiyimiz bir neçə əsər və kitablardan toplanmış nümunələr əsasında ilk iki fəsildə nəzəri araşdırmanın aparıldığı məsələləri praktik cəhətdən izah etməyə çalışılıb. Ayırı-ayrı dövrlərdə mövcud olan təsisatlardan nümunələr gətirməklə tətbiq edilmiş tərcümə üsulları müəyyən edildi. XIX əsrin sonundan bu günkü dövrə qədər təsisatların necə dəyişildiyinin və eyni zamanda onların hədəf dilə edilmiş tərcümələrinə fərqli strategiyaların tətbiq edildiyi müəyyən edildi. Üçüncü fəsil boyunca xüsusilə vurğulanan məsələ seçilmiş təsisat adının mənşəyinin araşdırılması və alınma və ya milli olduğunun müəyyən edilməsi oldu, çünki məhz bunun müəyyənləşdirilməsi mütərcimin işinin peşəkar və təhrifə yol vermədən yerinə yetirməsinə kömək etmiş olur.

Üç fəsildə aparılmış bütün nəzəri və praktik araşdırmalardan sonra gəlinən nəticələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. İlk olaraq cəmiyyətdə yanlış anlaşılan təsisat anlayışına aydınlıq gətirilən zaman bəlli olur ki, təsisat hər hansı fiziki obyekt deyil iştirakçıları, məqsəd və vəzifələri, yerinə yetirməli olduqları mühüm öhdəlikləri olan istənilən cəmiyyətin sarsılmaz təməlini təşkil edən qaydalar toplusudur. Bəzən bir şəxsin belə və hətta heç bir qurum və təşkilatı olmayan dil, ölçü və çəki vahidlərinin də təsisat hesab edildiyinin sosioloji izahının verilməsi ilə insanların təsisat anlayışı dəyişdirilməyə çalışılıb. Bütün bunlar araşdırmanın əsas ikinci hissəsinin aparılması üçün vacib olduğundan təsisatın təməl növlərinə toxunularaq nümunələrlə qaranlıq qalan məqamlar aydınlaşdırıldı.

2. Alınma və milli təsisat adlarının tərcüməsi fərqli strategiyalar əsasında reallaşdırılır. İlk növbədə müəyyən edilmiş hər bir təsisat adının mənşəyi müəyyənləşdirilməlidir və bundan sonra, əgər ad alınmadırsa və hədəf dildə müvafiq ekvivalenti varsa onunla əvəzlənir, əgər yoxdursa artıq həmin sözün orijinal variantı tapılaraq ona uyğun hədəf dilə transformasiyalar edilir. Transformasiyalar mütərcimin müəyyən etdiyi strategiyaya uyğun olaraq transkripsiya və ya transliterasiya üsulları ilə reallaşdırıla bilər.

3. Mətbuat adlarının hədəf dildə verilməsi zamanı ortaya çıxan problem bu adların tərcümə edilməsi və ya sadəcə köçürülməsidir. Mütərcimin istər alınma istərsə də, milli mətbuat təsisat adlarının tərcüməsində tətbiq etdiyi üsul tərcümə kupletidir yəni, seçilmiş adın transformasiya edilərək dərhal yanındaca hədəf dildəki təsvirinin və ya ekvivalentinin verməsidir.

Ümumilikdə, dünya təcrübəsinə də, əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, mətbu adları sadəcə transkripsiya və ya transliterasiya üsullarından biri seçilməklə hədəf dilə köçürülür, əlavə tərcüməyə və ya izaha yer verilmir. Lakin bu heç də, mütərcimin tutduğu mövqenin yanlış olması anlamına gətirib çıxarmır. Ümumiyyətlə, istənilən mətnin tərcüməsi zamanı nəzərə alınmalı olan amillər vardır ki, məhz onlara əsasən mütərcim öz tərcümə strategiyasını müəyyən edir. Əgər məqsəd milli ötürmək, milləti və mədəniyyəti tanımaqdırsa tərcümə kupleti ən uğurlu vasitə hesab edilir.

4. Təsisat hesab edilən ölçü, çəki və pul vahidlərinin qruplaşdıraraq müqayisə edərkən gəldiyimiz nəticə ondan ibarət oldu ki, əgər bu vahidlər beynəlxalq ölçü və çəki vahidləri deyilsə, lokal xarakter daşıyarsa və milli xarakterlidirsə mütləq şəkildə sırf milli qorumaq adına vahidin adı hədəf dilə münasib üsullarla köçürülür və mütərcim tərəfindən müəyyən edilmiş yerdə, sətr daxilində yanında mötərizə içərisində, səhifənin çıxışında və ya kitabın sonunda hədəf dildəki ekvivalenti ilə qarşılığı və ya nisbəti verilməlidir ki, oxucu üçün qaranlıq məqam qalmasın.

5. Milli xarakter daşıyan dini təsisat adlarının bəzilərinin tərcüməsində mütərcim haqlı olaraq tərcümə kupletindən istifadə etmişdir; ilk olaraq transformasiya edilən adın mütləq izahı və ya təsviri verilir. İstənilən adı transformasiya etməmişdən qabaq daha öncədən edilib edilməməsin-dən əmin olmaq üçün araşdırma aparmağımız labüddür ki, hədəf dildə eyni mənanı kəsb edən yeni söz yaratmış olmayaq. Təsvirinin verilməsi mütləqdir çünki, burda məqsəd məxəz dilin mədəniyyətini tanımaqdır, mənası açılmayan istənilən təsisat adı hədəf dil oxucusu üçün heç bir anlama gəlməyən hərf yığımindan başqa bir şey olmaz.

6. Təhsil təsisatına aid edərək qruplaşdırdığımız adları hədəf dildəki tərcümələri ilə müqayisə edərək çox maraqlı tərcümə üsulu ilə üzləşdik. Ümumilikdə tətbiq edilmiş tərcümə kupleti və təsviri tərcümə üsullarla yanaşı əlavə etmə və ixtisar etmədən də istifadə edilib və uğurlu nəticə verib. Əsərdə adları çəkilən təsisat adları kalka usulu ilə tərcümə edilib, lakin, hədəf dil oxucusu üçün yerinə yetirdiyi işin qaranlıq qala biləcəyi baxımından mütərcim onun işinin təsvirini əks etdirən bir neçə kəlmə əlavə etməklə və ya hədəf dildə mənanın tam anlaşılmasına mane ola biləcək kəlmələr ixtisar edilmişdir.

7. Sovet dövrünə aid seçilərək toplanmış təsisat adlarının əksəriyyəti rus mədəniyyətinin təsirinin nəticəsi olaraq alınma xarakterli adlardır, onlardan bəziləri dilimizin qayda qanunlarına uyğunlaşaraq milliləşmiş və dilimizdə möhkəmlənlənmişdir. Bu zaman da, adın orijinal forması

müəyyənləşməlidir ki, hədəf dilə ötürmə zamanı çaşqınlıq yaratmasın. Bu dövrdə dilimizə keçən alınma sözlərin əsas mənşəyi rus dili olduğundan və tərcümə etdiyimiz hədəf dilin ingili dili olmasını nəzərə alsaq bu cəmiyyətlər arasında bir çox sahələrdə xüsusilə dini təsisatlarında oxşarlıq özünü biruzə verir. Bu səbəbdən hər iki dildə mövcud olan kəlmələr əslində bizim dil üçün qaranlıq qalan alınma və ya məcburi şəkildə tətbiq etdirilən təsisatlar olur, onların tərcüməsi zamanı artıq heç bir təsvirə və ya izaha ehtiyac duyulmur.

8. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra sovet dövründə uzun illər boyunca dilimizdə milliləşib qalan adlar öz güncəliyini itirməyə başladı və yavaş-yavaş dildən uzaqlaşdırıldı. Artıq müasir dövr təsisatlarına nəzər salsaq o dövrün çox cüzi təsisatlarına rast gəlirik ki, onlardan bəziləri formalarını saxlasalar da, adlarını dəyişərək ya milli adlarla adlandırılmış ya da, qərb mədəniyyətinə müraciət edilmişdir. Bu dövr ki, alınma sözlər artıq mənşələrini dəyişərək türk dilinə və qərb-Əvropa və Amerika dillərinə əsaslanmağa başlamışdır.

9. İnkişaf etməkdə olan Azərbaycan dünyaya inteqrasiya etməkdə davam edir və çoxlu sayda beynəlxalq təşkilat və qurumların üzvünə çevrilir. Bütün bu artan yeniliklər və inkişaf özlüyündə cəmiyyətimizə yeni təsisatlar gətirir. Bu səbəbdən dilimizdə siyasi təsisat sahəsində çoxlu sayda qonşu türk və qərb ölkələrin dillərindən gəlmiş alınma adlar çoxluq təşkil edir. Vəzifə və ya hansısa orqanın adı dilimizin qaydalarına uyğun olaraq transformasiya edilmiş ya da türk dilindəki mövcud forması daxil edilmişdir. Təşkilat və ya qurum adları kalka üsulu ilə tərcümə edilərək dildə yerin tutur.

10. Bu dövrdə eyni zamanda abbreviatura şəkilində də, mövcud olan təsisat adları da çoxluq təşkil edir ki, onlar da, qısaldılmış şəkildə dilimizə keçmiş və ictimaiyyət arasında tərcümə edilmədən hətta mənaları bəzi təbəqələr üçün qaranlıq qalan insanlar arasında belə istifadə edilir. Dünya ölkələrinin birgə qəbullandığı tanınmış mühüm əhəmiyyətə malik təsisat abbreviaturaları sadəcə abbreviatura şəkilində dillərə transformasiya, transkripsiya edilir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan dilindəki kultural terminlərin ingilis dilinə transformasiyası // Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Bakı, 2013, № 1, s. 86-92

2.Tərcümədə kultural boşluqlar // Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika elmi praktiki konfransın materialları. Azərbaycan Dillər Universiteti. Bakı, 2013, s. 170-172

3.Təsisat adlarının tərcüməsinə ümumi baxış // Gənc tədqiqatçıların II beynəlxalq elmi konfransın materialları. Qafqaz Universiteti. Bakı, 2014, s.505

4.Müasir dövr təsisat adlarının mənşəyi və onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı ortaya çıxan çətinliklər // Azərbaycan Dillər Universiteti. Dil və ədəbiyyat. Bakı, 2014, № 4, s. 28-32

5.Təsisat abbreviaturaları və onların tərcümə yolları // Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər. Bakı, 2014, №4, s. 103-106

6.Важные вопросы, на которые необходимо обращать внимание во время перевода институциональных терминов (На основании выбранных образцов институциональных терминов, существовавших на территории Азербайджана в начале XX века) // Научный аспект, Раздел: Гуманитарные науки, Самара, 2014, №2, с .84-87

7.XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində mövcud olan dini təsisat adlarının tərcümə yolları // Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi xəbərlər. Bakı, 2015, № 2, s.65-70

8.Beynəlxalq təsisat adlarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı yaranan çətinliklər // Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Bakı, 2015, №1, s.54-58

9.XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində mövcud olan mətbuat adlarının tərcümə yolları // Bakı Slavyan Universiteti, Tağıyev oxuları. Bakı, 2017, №1, s.83-87

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ
ТЕРМИНОВ**
(на основе материалов английского и азербайджанского языков)

Резюме

Диссертация посвящена одной из малоисследованных тем в истории азербайджанского переводоведения – проблемам перевода названий учреждений.

Данная диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность и новизна работы, определяются объект и предмет исследования, подчеркиваются теоретическое и практическое значения работы, описываются материал и методика, а также положения, выносимые на защиту.

Birinci fəsil iki bölmədən ibarətdir və burada təsisat anlayışı izah edilir, sosial təsisatların növləri göstərilir və kultural terminlərlə müqayisə edilir.

Во второй главе рассматриваются проблемы возникающее в процесса перевода. *O, üç yarım fəslə bölünür və bu hissələrdə təsisat adlarının tərcümə edilməsi üçün istifadə edilə bilinəcək müvafiq tərcümə metod və üsulları sistemləşdirilir.*

В третьей главе выбраны и сгруппированы названия учреждений конца XIX и начала XX веков на территории Азербайджанской Республики и даны в сравнении с языком перевода. Здесь также определяется в какой степени соблюдаются принципы лояльности и эффективность приемов перевода при сравнении.

В заключении диссертационной работы представлены основные выводы и положения, полученные в результате исследования, а также отмечены проблемы перевода и пути их решения.

**THE PROBLEMS OCCURRING IN THE TRANSLATION OF
INSTITUTIONAL TERMS**

(on the basis of materials of the English and Azerbaijani languages)

Summary

The subject of the presented dissertation is the problems occurring in the translation of institutional terms that has never been researched comprehensively before in the history of translation in Azerbaijan. The thesis consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a bibliography.

Some reasons of actuality of the theme, subject and object, goals and objectives of the research are determined, scientific innovation, theoretical and practical importance is stated, main theses put on defense are presented, information is given about methods and sources of research, approbation and structure in the Introduction part of the dissertation.

The first chapter consists of two sub-chapters and the notion of institution is explained; its types are shown and are compared with the cultural terms in these sub-chapters. The second chapter deals with the problems occurring in the translation process. It is divided into three sub-chapters and the appropriate translation methods and the procedures that can be used in the translation or transformation of institutional terms are systematized in these parts. The last sub-chapter is about the formation of institutional abbreviations and ways of their translation.

The names of institutions existing in the Azerbaijan territory at the end of XIX and at the beginning of XXI centuries are chosen and divided into groups according to their types and are compared with their translation in the target language. In this process the effectiveness, adequacy and fidelity of translation is analyzed. All these are discussed in the third chapter called "Problems Occurring in the Translation of Institutional Terms" and its three sub-chapters.

The conclusion draws out the outcomes of research emphasizing the translation strategies for transformation of institutional terms, at the same time the obstacles and their ways of solution.

Çapa imzalanıb: 27.09.2017.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin
mətbəəsində çap edilmişdir.
Bakı, H.Zərdabi küç., 39a
Tel: 434 -50-04

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ГЮНЕЛЬ ЭЙНУЛЛА ГЫЗЫ ГАСЫМОВА

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ
ТЕРМИНОВ**

(на основе материалов английского и азербайджанского языков)

5714.01 – Сравнительно-историческое
и сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2017